

Rašid Belgradi, POUČNA KRATKA HISTORIJA, EXEMPLARY SHORT HISTORY, TĀRIHÇE-I İBRETNÜMĀ, Dodatak, Addendum, Zeyl, El-Kalem — Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka, Sarajevo, 2018, 246 str.

Kada se nakon prvog izdanja (1894) pojavio reprint (2010) djela pod nazivom *Istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji* Rašid-beja Beograđanina (Belgradi), bio je to povratak iz zaborava svojevrsnog biografskog djela, svjedočanstva progona posljednjih muslimana iz Beograda. Još pri prvom objavljivanju znalo se za nastavak, do kojega u ono vrijeme Dimitrije S. Čohadžić ipak nije uspio doći, usprkos naporima u potrazi za nastavkom priče iz *Istorije čudnovatih događaja*. Taj se nastavak napokon pojavio, i to 124 godine nakon objavljivanja prvog djela, ili 147 godina po njegovom nastanku na osmansko-turskom jeziku.

Značaj ovog izdanja na našem jeziku je višestruk. Svojim obimom možda i ne bi privuklo pozornost (44 stranice, odnosno 22 lista), ali svojim sadržajem svakako je, po mnogo čemu, više nego značajno i zanimljivo. Ovdje ćemo istaći neke od osobenosti koje ga izdvajaju u odnosu na mnoga druga izdanja:

1. što ima vrlo široku upotrebnu čitalačku prohodnost, na tri jezika i u svome izvorniku (bosanski, engleski, transkripcija i original - faksimili);

2. što je zaokružena jedna priča koja traje od 1874. godine objavljivanja prvog čina svojevrsne drame čiji dio je sadržan i u ovom rukopisu i ovom izdanju, u rasponu od gotovo stoljeća i po, preciznije 144 godine nakon objavljivanja njenog prvog čina;

3. što je napokon i na bosanskom jeziku i u izdanju naših institucija objavljeno jedno ovakvo djelo;

4. što je ovakvo jedno djelo poučnog sadržaja prijeko potrebno danas, nažalost i vremenu koje živimo, i podjednako aktuelno kao i u vrijeme u kojemu se događala drama o kojoj se u njemu govori.

Ovo djelo Rašid-beya Beograđanina zaokružuje jednu tužnu priču i tužnu sudbinu muslimana na područjima današnje Srbije, ali je istovremeno i ogledalo prošlosti u kojem se odsijava sudbina savremenosti, kao da ga je Rašid-bej pisao danas ili za danas. Razlika je samo u dva elementa: vremenu i mjestu događanja. Samo se vrijeme u hronološkoj ljestvici pomjerilo unaprijed i pozornica odvijanja događaja, u odnosu na onovremenu, pomjerena je na zapad u odnosu na prvotno mjesto. Sve ono što se u sedam decenija koje obuhvata priča autora Rašid-beja kao da se zbilo u dvije i po decenije našega vremena. Od prvog ličnoga susreta sa Rašid-bejom i njegovim tekstovima imao sam neodoljiv dojam ili kao da ih je pisao za našu bosansku stvarnost,

ili kao da se ono što živimo od 1992. događalo u vrijeme Rašid-beja. U kojem god smjeru krenemo, mnogo je sličnosti.

Neobičan je način pisanja i predstavljanja događaja. To nije tipično historijsko djelo, hronika koja govori možda previše o samim događajima, koliko djelo svojom porukom o brojnim nelogičnim potezima zvaničnika, aktera događaja, o neznanju, nesnalaženju i pogrešnim procjenama, ukazuje na sve posljedice koje mogu proisteći iz neodgovornosti onih koji odlučuju o sudbinskim pitanjima države, ili pak male zajednice negdje na periferiji, koja postaje nevidljiva i beznačajna zarad nekih interesa koje, opet, vide samo oni koji tako odlučuju. Jednostavno, ovo je djelo o odsustvu mudrosti i nedostatku vizije i dobrih povijesnih procjena. To ne znači da nema nečega što bi se u književnom kontekstu nazivalo fabula. Ono govori o konkretnim problemima i pitanjima koja su bila aktuelna, ali kroz jednu analitičku formu i kritičku notu, te preispitivanja. U komparaciji s prethodna dva djela, ranije objavljena, ovo se nešto razlikuje po formi izlaganja. Prvo djelo, *Istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, pisano je u formi dijaloga dva brata (Akil – mudar i Nakil – bez mudrosti).

Ovo djelo pisano je u nešto drugačijoj formi, pitanja i propitivanja u kojima pisac ponekad govori u prvom licu, a neke stvari koje je i sam pisao spominje u trećem licu, navodeći konkretno svoje ime, a ponekad opet uvodi i treća lica s kojima vodi dijalog.

Na samom početku govori o motivima, zašto je ovo pisao. On ga je pisao ne zbog samih događaja kao takvih, nego zbog nagona iznutra, i zbog generacija koje dolaze. Ovdje on izričito kaže: „Ovaj ponizni Čovjek započeo je pisati kratku historiju kao bolnu poslanicu, pod naslovom Poučna kratka historija, i kao dodatak spomenutoj Historiji, zato što je morao napisati...“, progonila ga je sudbina decenijama proganjanih muslimana i nesmotren potez pristanka na predaju tvrđava koje su ipak trebale biti „potporni zid“ da se to urušavanje ne nastavlja dalje ka jugu. U *Istoriji čudnovatih događaja* i njenom Dodatku on govori o svim paradoksima i ironiji sudbine koja se naprosto poigravala s nemoćnim svijetom koji je kolateralna šteta viših ili visokih politika. Naivnost, odsustvo odgovornosti, nedostatak osjećaja za važnost presudno značajnih državnih poslova i odluka osnovna je poruka ovoga sadržaja.

Autor govori riječima punim patetike i simbolike: morali su se iseliti skupa sa svojim porodicama, *goli i bosii, poput očerupanih ptića, praznih šaka, braneći čast svog potomstva i svojih šticećenika*. U vrijeme događaja on je jako dobro prepoznavao sva licemjerja onoga što bi se moglo zvati međunarodna politika i međunarodni faktori:

1. obećanja Kneževine,
2. jamstvo Rusije,
3. potvrda savezničkih država.

Osnovno i centralno pitanje ovog Dodatka jeste predaja tvrđava i posljedice koje iz tog čina proistječu. Sve drugo su nekako su prateći događaji. To je osnovni motiv i fabula ovoga Dodatka.

Pisac ovoga djela govori iz perspektive dobro informiranog, državno odgovornog patriote kojemu su opći interesi ispred ličnih. Iz perspektive iskusnog državnog činovnika, dobrog analitičara i, nadasve vrlo dobrog vizionara, bogatog životnog iskustva o kojemu drugi sa distance ne znaju mnogo, ne osjećaju i ne vide sve ono što vidi čovjek koji tu dugo živi, poznaje mentalitet i prilike sredine, ali i okolnosti zajednice. Sve to ne vide ljudi centra i oni koji su najčešće imenovani na kratko vrijeme, bez promišljanja o tome što će biti po isteku njihovog „službenog mandata“. Najzad, on je u dugotrajnom kontaktu s ljudima u Beogradu. Jer njegovo životno iskustvo mu ne dozvoljava da drugačije promišlja.

Ponašanje susjednih zemalja ocjenjuje Rašid-bej – u vlastitu korist. On događaje ne promatra izolirano kao narator samih događaja, nego u jednom širem teritorijalnom, političkom kontekstu. Tu je posebno zanimljivo zapažanje o „šutnji Austrije“ koja u svom sastavu ima „pravoslavnog stanovništva“, „slavene“ koji mogu krenuti istim putem i otvoriti slavensko pitanje. Apstrahira i položaj Mađara i njihov ulazak u zajednicu s Austrijom. Dobro je upućen u politička gibanja u okruženju, koja su zapravo daleko od očiju onih koji donose krupne odluke. Isto tako, on pokazuje kojim sredstvima se ko služi za postizanje svojih političkih ciljeva. To je zapravo temeljita analiza razvitka velikodržavne, osvajačke politike, koju on dobro detektira i razumijeva mnogo bolje od drugih kojima bi zapravo to bila prioritarnija zadaća. Nameće se neodoljiv dokaz da je predosjetio i dobro prognozirao dalji rasplet događaja, od kojih su neki uslijedili vrlo brzo (rat Srbije i Crne Gore s Osmanskim Carstvom pred Berlinski kongres), pa i kasnijim Balkanskim ratovima i Prvim svjetskim ratom.

Velikodržavnu politiku on je jasno prepoznavao u provociranju međunarodnog miješanja u unutrašnje pitanje i međunarodnu podršku Kneževini koja se pokušavala izvoštiti širenjem lažnih vijesti ili, kako ih pisac naziva, „krivotvorene vijesti s podlim namjerama“.

On vrlo jasno govori o uzrocima neznanja, nesnalaženja, dijagnosticira bolesti i daje preporuku za liječenje. Kroz gotovo banalne primjere govori o neshvatljivim pogreškama, korumpiranosti pojedinih činovnika, neodgovornosti i sl., čemu su se ponekad čudili i sami činovnici Kneževine (predaja oružja bez evidencije, prodaja i preprodaja žita državnih zaliha bez licitacije i sl.; prvo plaćen otkup za 147,5 groša pa to isto prodato istom za 78,5 groša, pa nagodba i plaćanje dodatnih suma za šutnju zainteresiranih itd).

Ako su postojali događaji i procesi koje su nametale evropske sile, Rašid-bej nije mogao razumjeti indolenciju i kratkovidost pojedinih lokalnih činov-

nika, pa i visokih državnih zvaničnika, koji su svojim nemarom ubrzavali propast države i druge procese, posebno na Balkanu.

Ono što je zbnjujuće i neoprostivo jeste predaja čitavog arsenala oružja koje će biti upotrijebljeno upravo protiv onih koji su ga predali? To je ono što ga je, između ostalog, proganjalo i što je za njega bilo neshvatljivo. „.... ove tvrđave ostavljene na povjerenje narodu koji je navikao da vara i koji je poznat po podlosti, i kad je bilo jasno kakvu politiku vodi....“ A predato je oko 300 samih topova i mnoga druga oruđa i oružja. Da samo toga nije bilo, neki dalji događaji ne bi bili mogući. To je osnova za dalje vođenje oružanog rata i agresivne osvajačke politike. Ako su se morale predati tvrđave, nije moralo oružje, ono se moglo dislocirati u Bosnu, a nije čak ni popisano, a kamoli uklonjeno.

Svoj stav i svoje mišljenje autor propituje kroz neku vrstu dijaloga s drugima, upućenijima, u narativ unosi različita promišljanja, preispitujući ponekad i vlastita gledišta. On to pokušava sagledavati iz različitih perspektiva upućenijih i manje upućenijih sa vlastitim. Promatranjem iz različitih perspektiva on pokušava doći do najboljeg odgovora za sebe, ali i za generacije kojima ostavlja ovu poučnu priču. On je poznavalac stvari iznutra i zato je upućen u sve tajne taktike i politike Kneževine. To je jednostavno priča iznutra, iz epicentra događanja ili iz unutrašnjosti ključalog lonca.

Puno je pitanja i potpitanja koja on preispituje, kao i svoje vlastite, ali i stavove drugih. Između filozofije, pjesništva i real politike lebdi tekst Rašid-beja prepun misaonih zaokreta, u kojima ipak kao konstante i misaone vertikale izbijaju država i narod kao nešto što u svemu treba biti ispred i što ne bi trebalo biti nikada i ni na koji način upitno. „Ne smijemo prestati tražiti načine da unaprijedimo državu i narod“, moglo bi se istaći kao ključna misao pisca. Ono što ga dodatno čini nesretnim kao i mnoštvo sunarodnjaka jeste pitanje koje lebdi:

„Samo, kako ćemo naći mjesto kao što je naš zavičaj Beograd i tu sretno živjeti? Ljubav prema zavičaju nije nešto što se lahko zaboravlja. I, svakome je jasno da se te pomisli ne mogu ostaviti.“

Šta je to što je motiviralo Rašid-beja da piše? Njegove spoznaje, njegovo životno iskustvo 1862, ali i iskustvo posljednjih muslimana prognanih iz Kneževine, s čim se on nikada nije mirio i pomirio.

Rašid-bej je svojim djelom zapravo pokazao nevjerovatnu dalekovidost, političko vizonarstvo. Politički vrlo analitično je tačno predvidio ono što će se dogoditi. Njegova prognoza u ovom djelu svoje ostvarenje pokazala je u kasnijim događajima, ratovima 1875-1878, a posebno u Balkanskim ratovima. On, kao niko drugi, prepoznao je i spoznao politiku:

„Namjera u osnovi ovog čina nameće potrebu da se pažljivo posmatraju srpska država i njena aktuelna politika, pošto iznose laži kako bi više nego

ikad privukle pažnju drugih država na to područje. Jer ako bi se to desilo, pod reflektore bi došla Kraljevina Srbija, pa bi (Prizren) postao njihova prijestonica, kako su i željeli. Onda bi tražili odvajanje dijelova Albanije kao i Bugarske, i preseljavanje Srba, podanika (Albanije) i (Bugarske), u te odvojene dijelove.“

On je dobar politički analitičar. On ocjenjuje i procjenjuje namjere Rusije da se u Evropu uvuče preko slavenskog pitanja. Prepoznaje laž i širenje lažnih vijesti i predstava kao sredstva ruske politike, kako bi jedan prostor došao u žižu i kako bi se opravdale političke akcije.

On je, na neki način, razumijevanjem aktuelne politike prepoznavao i indirektno predskazivao buduća zbivanja u Bosni, upozoravao na kontinuitet politike Kneževine prema Bosni kroz širenje lažnih vijesti (da se „umjesto uzdizanja neke nove kraljevine dijelovi Srbije, Bosne i Crne Gore ostave njima“ (kneževini Srbiji).

Uz sve karakteristike i značaj istaknut na samome početku, na kraju želimo kazati da ovo izdanje, uz dobru tehničku obradu, predstavlja najbolji obrazac publikovanja izvora osmanske provenijencije.

Aladin Husić